

FELSEFE DÜNYASI

2011/1 Sayı: 53 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. İsmail KÖZ
Prof. Dr. Sait REÇBER
Prof. Dr. Erdal CENGİZ
Yard. Doç. Dr. Fulya BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 20 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

DEĞER, NORM VE ÇEVRE ETİĞİ *

Mahmut ÖZER**

Giriş

Özsel değer kavramının çevre etiğinin özerkliği açısından önemli bir çıkış noktası olduğu düşünülmektedir. Bazı felsefeciler, çevre etiğinin özerkliğinin insan dışı varlıkların özsel değeri olduğunun kabul edilmesiyle sağlanabileceğine inanmaktadır. Bu yazıda öncelikle, özsel değer kavramı ve bu kavramın çevre etiği açısından önemi, toprak etiğinin en önemli savunucularından J. Baird Callicott'un özsel değer anlayışı çerçevesinde irdelenecektir. Yazıda Callicott'un özsel değer anlayışı ile ilgili geliştirdiği beş yaklaşım değerlendirilecek ve bu yaklaşımlarla ilgili bazı sorunlar ortaya konulacaktır.

Genel olarak etik, özel olarak da çevre etiği açısından, önemli bir başka konu da normatif güçtür. Çevre, iş, tıp, mühendislik, adı her ne olursa olsun, bir etik, ya da etik kuramı, olası aktörlerinin davranışlarında, söz konusu etiğin beklentileri ile uyumlu bir değişikliğe yol açamıyorsa, böylesi bir etiğin varlığı, değeri ve önemi tartışmalıdır. Başka bir deyişle, bir etik kuramından, olası aktörlerini, o kuramın doğruları istikametinde harekete geçirmesi, o doğruları gerçekleştirmek için teşvik etmesi beklenir. Bu yazıda ikinci olarak, doğal varlıklara değer yüklemenin ve Aristotelesçi "iyi yaşam" kavramının çevre etiğinin normatif gücüne etkileri tartışılacaktır.

I

J. Baird Callicott genel olarak çevre etiğinin, özel olarak da toprak etiğinin, uygulamalı etik statüsünde ele alınmasından yana değildir. Çevre etiğini ya da özel olarak toprak etiğini özerk bir disiplin olarak yeniden kurmayı amaçlamaktadır. Özsel değer kavramını da, çevre etiğine özerklik kazandıracak en önemli, en makul çıkış noktası olarak görmektedir. Callicott bu konuda yalnız da değildir. Holmes Rolston III, Paul Taylor, John O'Neill, Tom Regan gibi bazı başka çevre felsefecileri, genel olarak derin ekologlar ve birçok süreç felsefesi de yalnız insanların değil insan dışı varlıkların da özsel değeri olduğunu savun-

* Bu yazının ilk taslaklarını okuyup, teşvik, uyarı, öneri ve yorumlarıyla baştan sona desteğini esirgemeyen sayın Prof. Dr. Ayhan Sol'a teşekkür ederim.

Yazıda yapılan tüm alıntılar İngilizce asıllarından Türkçeye çevrilmiştir.

** ODTÜ Felsefe Bölümü doktora öğrencisi.

maktadır. Böyle düşünen çevre felsefecilerinin bakış açıları, en iyi O'Neill'in şu cümlesinde ifadesini bulmaktadır: "bir çevre etiğine taraftar olmak, insan dışı varlıkların özsel değeri olduğuna taraftar olmaktır."¹

Callicott özsel değer kavramını nesnel ve öznel olmak üzere ikiye ayırır. Bunlardan birincisine göre, özsel değer, hem insanlarda hem de insan dışı varlıklarda, nesnel olarak vardır. Başta Rolston, Taylor ve O'Neill olmak üzere birçok felsefeci, doğal varlıkların, nesnel olarak özsel değere sahip olduğunu savunurlar. Başka bir deyişle, bu felsefecilere göre, değer yükleyen olsun olmasın, doğa ve onun bileşenlerinin, değer verenin zihninden bağımsız olarak, özsel değeri vardır. İkinci anlayışa göre ise insan ve insan dışı varlıklara özsel değer ancak öznel olarak yüklenebilir. Callicott nesnel değer yaklaşımından çok, öznel değer yaklaşımını benimsemektedir. Ona göre, değer veren olmaksızın, doğa ve onun bileşenlerinde nesnel, kendinde bir özsel değerden söz etmek anlamlı değildir; varlıklarda özsel değer, ancak bir değer veren varsa söz konusu olabilir.

Callicott, özerk bir çevre etiği kuramı oluştururken dayanmak istediği özsel değer kavramını çeşitli yazılarında farklı biçimlerde temellendirmeye çalışır. Bu temellendirmeleri beş grupta toplamak mümkündür.

a. Ebeveyn-çocuk benzetmesi (alegorisi) ve "budanmış özsel değer" anlayışı.

b. Kuantum mekaniğinden esinlenen özsel değer anlayışı.

c. Derin ekoloğlardan etkilenecek özsel değer inşandan doğaya genişletilmesi anlayışı.

d. Erekbilimsel (teleolojik) kanıt.

e. Görüngübilimsel (fenomenolojik) kanıt.

a. Ebeveyn-çocuk benzetmesi (alegorisi) ve "budanmış özsel değer" anlayışı

Çoğumuz, çocukları hiçbir çıkar gözetmeksizin sevdiğimizden kuşku duymayız. Başka bir deyişle çocukları, hele de varsa kendi çocuklarımızı, bir kullanım değerine sahip oldukları ya da değer verdiğimiz bazı dışsal özellikleri için değil, salt kendilerinden ötürü, onlardan hiçbir karşılık beklemezsizin, sevdiğimizize inanırız. İşte Callicott bu olgudan yola çıkarak, sonradan "budanmış özsel değer" diye adlandırdığı, bir değer anlayışı ortaya koyar. Ona göre, nasıl ebeveynler kendi çocuklarına, bir çıkar umdukları için değil, sırf kendilerinden

¹ John O'Neill "The Varieties of Intrinsic Value," *Monist*, 75, 2, La Salle, Illinois 1992, s. 120.

ötürü, kendi çocukları olduğu için değer veriyorlarsa, diğer insanlara, insan dışı varlıklara, ekosistemlere ya da bir bütün olarak doğaya da, herhangi bir yarar beklemeksizin, sırf kendilerinden ötürü değer yüklemek mümkündür.

Callicott ebeveyn-çocuk benzetmesine dayandırdığı bu değer anlayışını, özsel değer (“intrinsic value”) ve içkin değer (“inherent value”) ayrımı ile ber- raklaştırmaya çalışır. Eğer bir varlık, değer verenin zihninden bağımsız olarak nesnel bir değere sahipse, bu varlığın *özsel değeri* vardır denilebilir. Bu tür varlıklar, eğer varsa, yalnız kendilerinden ötürü ya da kendileri için değil, hem “kendileri için” hem de “kendilerinde değerli”dirler. Öte yandan, bir varlığın değeri, değer verenin zihninden bağımsız olarak düşünülemezse bile, bu varlığa, bir kullanım değeri olup olmadığına bakılmaksızın bir değer yüklenebiliyor- sa, yani bu varlığa sırf kendi olduğu için, “kendisi için” değer yükleniyorsa, o zaman bu varlığın *içkin değeri* vardır denilir.² Daha önce de söylendiği gibi, Callicott bu iki değer anlayışından ikincisine yakın durmaktadır. Callicott, bu ikinci değer anlayışını “budanmış özsel değer” diye adlandırır; çünkü birinci anlayıştaki “kendi için ve kendinde değerli” kalıbı, “kendi için değerli” olacak biçimde “budanmaktadır.”³ Sonuç olarak, Callicott’a göre, doğaya ve onun bileşenlerine, tıpkı ebeveynlerin çocuklarına değer verdikleri gibi, “kendileri için” değer vermek mümkündür.

Bu benzetme elbette bize, değer vermenin bir derinliği olabileceği, var- lıkların bize sağladıkları yarardan bağımsız olarak değer bulabileceği konusun- da bir bakış açısı kazandırır. Ama birçok benzetmede olduğu gibi, bunda da bazı önemli ayrıntılar zihinlerimizde soru işaretleri bırakır. Örneğin, her ana baba kendi çocuğuna aynı düzeyde değer vermeyebilmektedir. Dahası, bazı ana ba- balar kendi çocukları arasında bile ayırım yapabilmektedirler. Ayrıca, ana baba- ların kendi çocuklarına gerçekten herhangi bir çıkarları olmaksızın değer verip

² J: Baird Callicott, “Intrinsic Value, Quantum Theory, and Environmental Ethics” *In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy*, Albany, New York 1989, ss. 161-62. John O’Neill’in belirttiği gibi Callicott’un yaptığı bu ayırım, yalnız ona özgü olduğu ve genel kabul görmediği için birtakım sorunları da beraberinde getirmekte, açıklıktan çok bulanıklığa sebep olmaktadır. Zira örneğin Paul Taylor, benzer bir ayırımı Callicott’tan önce yapmaya çalışmış, ama ‘içkin değeri’ Callicott’un ‘özsel değeri’ anlamında, ‘özsel değeri’ de Callicott’un ‘içkin değeri’ anlamında kullanmayı tercih etmiştir. O’Neill literatürde aynı terimlerin farklı anlamlarda kullanıldığı başka örnekler de vermektedir (O’Neill, 1992, s. 134, not 4). Ayrıca Callicott bu ayırımı yaptıktan sonra yayımlanan yazılarında, “içkin değer” kavramını kullanmayı bırakmış, “içkin değer” yerine “budanmış özsel değer,” “insan kaynaklı (“antropogenic”) ama insan merkezci olmayan özsel değer,” ya da yalnızca “özsel değer” demeyi tercih etmiştir.

³ J.Baird Callicott, “Rolston on Intrinsic Value: A Deconstruction” *Beyond the Land Ethic: More Essays in Environmental Philosophy*, Albany, New York 1999, s. 224.

vermedikleri konusunda bizi kuşkuya düşüren durumlar da yaşanabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, çocuklar büyüdükçe ve onların dışsal ya da araçsal değerleri daha çok ön plana çıkmaya başladıkça, ana babalar çocuklarının bu tür değerlerine daha çok meyelmeye başlayabilmektedirler. Ya da ana babalar yaşlanıp çocuklarının ilgisine gereksinimleri arttıkça, onlardan ilgilerini esirgemeyen evlatlarına, ilgisiz kalanlara göre daha çok değer verebilmektedirler. Şüphesiz, bütün bu sayılanlar çocukların özsel değeri olmadığını ya da olduğunu göstermez. Ama bu ve benzeri durumlar, çocuklar ya da başka varlıklara özsel değer yüklenilmesi ile kazanılabilecek normatif gücün, onlara dışsal ya da araçsal değer yüklenilerek kazanılan normatif güçten daha fazla olmayabileceğini düşündürmektedir.

İkinci olarak, çocukların özsel değeri olduğunu kabul etsek bile, bu tek başına bizi insan dışı varlıkların da özsel değeri olduğu sonucuna götürmeye yetmez. Böyle bir sonuca varabilmek için, özsel değeri çocuklardan ya da genel olarak insanlardan, insan dışı varlıklara nasıl genişlettiğimizi gösteren sağlam bir açıklamaya gereksinimimiz vardır.

Ayrıca, Monroe C. Beardsley'nin ortaya koyduğu gibi, bazı varlıklara "kendileri için" değer yüklenilmesi, zorunlu olarak bu varlıkların özsel değerleri olduğu anlamına gelmeyebilir.⁴ Örneğin, tutkulu bir avcı, duvara gururla astığı bir geyik başını "kendi için" değerli bulabilir. Ya da bir koleksiyoncu, az bulunur bir pula ya da paraya "kendi için" değer verebilir. Callicott'un çevre etiğine özerklik sağlayacağına inandığı öznel ya da "budanmış" özsel değer muhtemelen böyle bir değer değildir. Zira, insana, insan dışı bir varlığa, bir türe veya bir ekosisteme yüklenilen değer, bir geyik başına ya da bir pula yüklenilen değerle aynı güçte ve düzeyde ise "budanmış özsel değer" anlayışının çevre etiği açısından önemi oldukça marjinal hale gelir.

Sonuç olarak, ebeveyn-çocuk benzetmesi, bize özsel değer kavramı ile ne kastedildiği hakkında bir fikir verse bile, kavramı tam olarak temellendirmekten uzaktır. En azından, doğal varlıkların özsel değeri olduğunu ve bu değerinin çevre etiği açısından varsayılan önemini gösterme konusunda yeterince açıklayıcı değildir.

b. Kuantum mekaniğinden esinlenen özsel değer anlayışı

Callicott kuantum teorisinin özsel değer sorununun çözüme kavuşmasına yardımcı olabileceğini düşünmektedir. Kuantum teorisinin, eski mekanik dünya görüşünün mensuplarıncaya dile getirilen bütün sözde yarılımları ortadan

⁴ Monroe C. Beardsley, "Intrinsic Value," *Philosophy and Phenomenological Research*, 26, 1, Rhode Island 1965, s. 12.

kaldırıldığına inanmaktadır. Buna göre artık, özne ile nesne, olgu ile değer vb. arasında yapılan ayrımlar, keskin sınırlar belirsizleşmiştir.⁵ Kuantum mekaniğini coşkuyla karşılayan Callicott, teoriden aldığı esinle toprak etiği ile uyumlu bir değer teorisi oluşturmaya çalışır. Artık nesneyi öznenen ayırmak mümkün olmadığı için (zira özne ile nesne sürekli etkileşim halindedirler ve sürekli birbirlerini oluşturmaktadırlar), “doğadaki değerın özsel olduğunu, başka bir deyişle ontolojik olarak nesnel ve bilinçten bağımsız olduğunu, kesin olarak iddia edemeyiz.”⁶ Ama böyle olması çok da önemli değildir, çünkü “doğadaki hiçbir özellik kesin olarak özsel değildir.”⁷ Callicott’a göre, kuantum teorisinin ışığında ancak şunu iddia edebiliriz:

[D]eğerler sanaldır. Sanal değer bütün değerleri kapsayan ontolojik bir kategoridir. Tüm içkin ve araçsal değerler spektrumu sanal değerın alanı içindedir. ... Diğer bir ifadeyle, doğa bize bir dizi potansiyel değerler grubu sağlar; bazı şeylerin araçsal olarak değerli olma potansiyeli vardır ... bazı şeylerinse içkin olarak değerli olma potansiyeli.⁸

Peki, öznel değer teorisi ile kuantum teorisinden esinlenen değer teorisi arasında nasıl bir fark vardır? Callicott’a göre bu fark “pratik olmaktan çok teoriktir.” Pratik bakımdan, her iki değer yaklaşımı da doğaya “kendi için” değer yükleme olanağı sağlar. Ama ona göre, “kuantum teorisine dayanan değer teorisi ... değeri, kültürel olarak önemsenen niceliksel özellikler de dahil olmak üzere, diğer özelliklerle ontolojik bakımdan bir tutan bir değer anlayışı” olduğundan, öznel değer teorisine göre daha üstün gözükmektedir.⁹

Callicott’un kuantum teorisinden esinlenerek ortaya koymaya çalıştığı değer teorisi, kendisinin de kabul ettiği gibi, pratik bakımdan bir üstünlük sağlamamaktadır. Zira hem öznel değer teorisinde hem de kuantum teorisinden esinlenen değer teorisinde doğaya ve onun bileşenlerine içkin değer yükleme konusunda özgürüz. O halde her iki yaklaşım arasındaki Callicott’un söz ettiği teorik farka bakalım. Callicott kuantum teorisine dayanan değer teorisinin, değerleri, kültürel olarak edinilmiş özellikler de dâhil olmak üzere, tüm diğer özelliklerle ontolojik olarak aynı statüye getirdiğine inanmaktadır. Bu ontolojik

⁵ John O’Neill kuantum mekaniğinden esinlenerek geliştirilen özsel değer anlayışlarına önemli eleştiriler getirmektedir. O’Neill’a göre, kuantum teorisinin, öznel ya da nesnel bütün özellikleri gözleyene bağlı hale getirip ontolojik olarak eşitlediği görüşü abartılıdır. Böyle bir yorum, kuantum teorisini kendi görüşlerini desteklemek amacıyla araçsallaştırmaktan daha fazla bir anlam taşımamaktadır (O’Neill, 1992, ss. 126-27).

⁶ Callicott, 1989, s. 169.

⁷ A.g.e., s. 169, vurgu Callicott’undur.

⁸ A.g.e., ss. 169-170.

⁹ A.g.e., s. 170.

eşitliğin kendisini kültürel görecelik suçlamasından kurtaracağını düşünmektedir. Çünkü öznel değer yaklaşımının en zayıf noktalarından biri, bazı değer yargılarının kültürden kültüre değişiklik gösterebiliyor olmasını kültürel göreciliğe izin vermeden açıklayamamasıdır. Oysa Callicott geliştirmek istediği kuramda göreciliğe kapı aralanmasını istememektedir. Kuantum teorisinin sağlıyor görüldüğü ontolojik eşitlik, belki öznel değer yaklaşımına yöneltilen kültürel görecelik eleştirisini ortadan kaldırma olanağı sunabilir. Ancak, eğer her özellik, diğer tüm özelliklerle ontolojik olarak aynı statüde ise, bu durumda “değerin” önündeki “özel” ya da “içkin” nitelendiricisi fazlalık haline gelmiş olmaz mı? Bu soruyla, “özel” ya da “içkin değeri” şüpheli bir kavram haline getirmekte acele ettiğimiz düşünülebilir. Ama bizzat Callicott’un kendisinin söyledikleri bu şüphelyi haklı çıkarmaktadır: “doğadaki *hiçbir* özellik kesin olarak özel, yani ontolojik olarak nesnel ve bilinçten bağımsız değildir. Şimdi kuantum teorisinin sözlüğünden ödünç alarak, değerlerin sanal olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz.”¹⁰

c. Derin ekologlardan etkilenerak özel değerin insandan doğaya genişletilmesi anlayışı

Yukarıda belirtilen kuantum teorisine dayalı değer anlayışından tatmin olmayanlar için, Callicott biraz daha spekülâtif bir yaklaşımı benimsemeyi göze alarak daha “derine” gitmeyi dener. Kuantum teorisinden ve bu teorisinin derin ekolojist yorumlarından esinlenerek, kuantum teorisinin yalnızca nesne ile özne arasında değil, ‘ben’ ile doğa arasındaki ayrımı da ortadan kaldırdığını savunur. Nasıl nesne ve özne birbirinden ayrılamıyor, daha ziyade birbirlerini oluşturuyorlarsa, ‘ben’ de doğadan ayrılamaz ve onlar da birbirini oluşturur. Eğer ‘ben’ ve doğa bir bütünsel, ve ‘benin’ ya da ‘kendimizin’ özel olarak değerli olduğuna inanıyorsak, o zaman kaçınılmaz olarak doğanın da özel olarak değerli olduğuna inanmak durumundayız.¹¹

Ancak bu argümanın tartışmaya açık bir varsayımı vardır: ‘benin’ özel değeri olduğu varsayımı. Birçoğumuz, insanın özel değeri olduğunu apaçık ve tartışılmaz bir olguymuş gibi kabul ederiz. Ama gerçekten böyle midir? Doğrusu, böyle olduğunu gösteren sağlam bir felsefi argüman ya da ampirik bir çalışma ortada yoktur. Ama bize bunun böyle olduğunu söyleyen, çok sayıda dinsel ve ahlaksal öğreti mevcuttur. Bu öğretilerde, insanın diğer varlıklara göre farklı bir yeri olduğu, diğer varlıkların onun gereksinimlerini karşılamak için yaratıldığı, onun diğer hiçbir varlıkta olmayan niteliklerle donatılmış olduğu

¹⁰ A.g.e., s. 169, vurgu Callicott’undur.

¹¹ A.g.e., ss. 171-174.

vb. söylenir. Bu tür söylemler, insanın özsel değere sahip olduğu varsayımını kanıksamamıza, hatta çoğumuz açısından bunun apaçık ve tartışmasız bir olgu haline gelmesine yol açmış olabilir. Ama insanın özsel değeri olduğu, bir felsefi argüman ya da ampirik kanıtla temellendirilmedikçe bu varsayım doğru kabul edilemez. Kuşkusuz, bu durum, insanın bir parçası olduğu doğa ve bileşenleri için de geçerlidir.

Ayrıca, Callicott'un takipçisi olduğu toprak etiğinin kurucusu Aldo Leopold de insana diğer varlıklardan ayrı özel bir değer yüklenmesini şüpheyle karşılamaktadır. Zira Leopold'e göre "insanın, yaratılışın sonu ve gayesi olduğu ve yalnızca inorganik yeryüzünün değil, yeryüzündeki bütün mahlukatın, insanın kullanımı için var olduğu" varsayımı dinsel öğretilerden ve mekanik ya da bilimsel felsefeden taşınmış bir efsanedir.¹² Leopold, insanın bu zamana kadar yapıp ettikleriyle böyle özel bir değeri olduğuna inanmamızı sağlayacak bir kanıt da sunamadığını düşünmektedir:

Eğer insan türüne özgü verili özel bir asalet varsa – *diğer tüm varlıklarda olandan farklı ve daha üstün özel evrensel bir değer* – bunun göstergesi nedir? ... Yeryüzünü tahrip etmeden, kendi türüne ve diğer tüm yaşama saygılı, bir toplum kurmayı başarmış olmak mı? Yoksa, John Burrough'nun patates böceği gibi, patatesi tüketirken kendini de tüketen bir toplum mu?¹³

Dahası, insanların özsel değeri olduğu varsayımını doğru kabul etsek bile, yalnızca insanın doğanın bir parçası olduğundan yola çıkarak özsel değeri tüm doğaya kolaylıkla genişletebilir miyiz? Örneğin, insan gibi doğanın bir parçası olan kanserli hücrelerin, ölümcül virüslerin de özsel değerleri olduğunu aynı rahatlıkla savunabilir miyiz? Sadece kuantum teorisinin nesne ile özne, değer ile olgu ve 'ben' ile doğa arasındaki ayrımları ortadan kaldırdığını söylemek, özsel değerlerin insandan doğaya genişletilmesini açıklamak ya da temellendirmek için yeterli görünmemektedir.

d. Erekbilimsel (teleolojik) kanıt

Callicott bu argümanla, araç-amaç ilişkisi üzerinden özsel değerlerin varlığının kanıtlanabileceğini düşünmektedir. Callicott Aristoteles'ten aldığı esinle, araçların varlığının amaçların varlığına işaret ettiğini, bir aracın başka bir araca hizmet ettiği bir araçlar zincirinde, araçlar zincirinin halkalarının tamamı sonuna kadar izlendiğinde, sonunda başka hiçbir araca hizmet etmeyen bir amaca

¹² Aldo Leopold, "Some Fundamentals of Conservation in the Southwest," *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin 1991, s. 95.

¹³ A.g.e., s. 97, vurgu eklendi.

varılacağını savunur. Hiçbir şeye araç olmayan bu amaç kendinde amaç olarak adlandırılır. Sonuç olarak, “araçlar araçsal olarak, amaçlar ise özsel olarak değerli olduğu için, eğer kendinde amaçlar var ise – eğer araçlar var ise amaçlar da var olmalıdır; ve araçlar var – o zaman özsel değer vardır.”¹⁴

Bu çıkarım Aristoteles’in ünlü İlk Neden argümanının bir türevidir ve İlk Neden argümanına getirilen eleştirilere açıktır. Örneğin, çıkarım, araçlar zincirinin bir ucunun kapalı olması gerektiğini varsaymaktadır. Ama bu zorunlu olarak böyle midir? Pekâlâ, araçlar zincirinin iki ucunun açık olduğu ve sonsuza gittiği düşünülebilir. Böyle düşünüldüğünde, Beardsley’nin de belirttiği gibi, araçlar ve amaçlar zincirinde bir özsel değer arama zorunluluğu da ortadan kalır.¹⁵ Ya da araçlarla amaçların karmaşık bir ağ içinde, herhangi bir şeye araç olmayan bir amaç arama zorunluluğu olmadan, birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olabilecekleri düşünülebilir. Bu durumda da araç-amaç diyalektiği içinde bir kendinde amaca, dolayısıyla bir özsel değere ulaşmamız mümkün olmaz.

İkinci olarak, yukarıdaki argümana dayanarak, hem insanların hem insan dışı varlıkların özsel değeri olduğu savunulacaksa, bu varlıkların hepsinin kendinde amaç olduğunun gösterilmesi gerekir. Çünkü argümanda belirtildiği gibi, bir varlık ancak kendinde amaçsa, özsel değeri vardır. Bilindiği gibi Kant, insanı diğer varlıklardan, özellikle akıl yürütme yetisi ve özgür iradesinden ötürü ayrı tutar ve ünlü koşulsuz buyruğuyla her insanın bir amaç olarak görülmesi gerektiğini, asla yalnızca bir araç olarak görülmemesi gerektiğini söyler. İnsana özsel değer yükleyen, Callicott dâhil pek çok düşünür Kant’ın bu tespitlerinden yola çıkar. Ama burada en az iki sorun vardır. Birincisi, akıl yürütme yetisi ve varsa özgür irademizin olması, *kendinde amaç* olarak kabul edilmemiz ve dolayısıyla özsel değer sahibi olduğumuzu göstermek için yeterli midir? İkincisi, bunlar yeterli olsa bile, özgür iradesi ve akıl yürütme yetisi olduğu şüpheli olan insanlar ve insan dışı varlıkların kendinde amaç ve özsel değerli oldukları nasıl gösterilecek? “Erekbilimsel kanıt” bu soruları yanıtsız bırakmaktadır.

Tom Regan da, genel olarak Callicott’un özsel değer anlayışına, özel olarak da yukarıda belirtilen erekbilimsel kanıtı karşı düşünülebilecek güçlü bir itiraz ileri sürmektedir. Callicott ekosistemler, türler gibi bütünsel doğa bileşenlerinin özsel değeri olduğunu savunur. Dahası, Callicott, bütünsel doğa bileşenlerini korumak için, bazı varlıkların bireysel olarak yok edilmesine itiraz etmez. Ama öte yandan Callicott, yalnız bütünlerin, toplulukların değil, bireylerin de

¹⁴ J. Baird Callicott, “Intrinsic Value in Nature: A Metaethical Analysis” *Beyond the Land Ethic: More Essays in Environmental Philosophy*, Albany, New York 1999, s. 241.

¹⁵ Beardsley, 1965, ss. 6-8.

kendinde amaç olduklarını ve dolayısıyla özsel değere sahip olduklarını kabul etmektedir. O halde, özsel değeri olan bir varlığı, özsel değeri olan bir başka varlığın iyiliği için yok etmek nasıl mümkün olabilir? Regan bu sorunun hiyerarşik bir özsel değer anlayışı ile çözümlenemeyeceğini de ele almaktadır. Örnek vermek gerekirse, bir ekosistemin özsel değerinin, bu ekosistemde yaşayan bir varlığın özsel değerinden, mesela bir geyiğinkinden daha fazla olduğunu söyleyebilir miyiz? Varlıkları, özsel değerlerine göre bir sıralamaya tabi tutarak, bir ekosistemin varlığını tehdit ettiğini düşündüğümüz geyik topluluğunun bazı üyelerinin öldürülmesine göz yumabilir miyiz? Regan, bunu yapmak için özsel değer diye bir kavram icat etmeye gerek yok demektedir. Ona göre, bütünü korumak için bireyi feda etmeye razıysak, bunu pekâlâ araçsal değer kavramı üzerinden de yapabiliriz. Bu anlayışa göre, örneğin, bazı geyikleri *belli bir doğal yaşam alanını tehdit ettikleri için pekâlâ öldürebiliriz*; ama bu geyikler söz konusu yaşam alanı için araçsal bir yarar sağlıyorsa, örneğin *biyolojik çeşitliliği artırıyorlarsa* onları öldürmeyiz. Dolayısıyla, Regan'a göre, eğer Callicott eşitlikçi bir özsel değer anlayışını benimserse, özsel değeri olduğu savunulan farklı varlıklar arasında bir tercih yapması gerektiğinde çelişkiye düşmesi kaçınılmaz olacaktır. Öte yandan, bu çelişkiyi aşmak için, hiyerarşik bir özsel değer anlayışını kabul ederse bu anlayış ona araçsal bir değer anlayışını benimsemesi durumunda elde edeceğinden daha fazla yardımcı olamayacaktır.¹⁶

e. Görüngübilimsel (fenomenolojik) kanıt

Callicott'un sunduğu bu kanıt, adından da anlaşıldığı üzere bir görüngüye dayanmaktadır. Biyolog Edwin P. Pister, ABD'de bazı kurak arazilerde bulunan gölcüklerde yaşayan ve insan etkisiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir balık türünün korunması için bir mücadele başlatır. Söz konusu balık türünün, insanlar için görünürde somut bir araçsal değerinin olmadığı düşünülmektedir. Uzun hukuki mücadeleler sonunda, Pister amacına ulaşır. Ama onun bu mücadelesi, diğer bilim insanı arkadaşlarınca takdir edilmez; tersine, tuhaf karşılanır, küçümsenir. Arkadaşları Pister'in mücadelesini “değersiz” buldukları için ona sormadan edemezler: “Ne önemi var ki?” Buna Pister'in verdiği karşılık çarpıcıdır: “*Senin ne önemin var?*”¹⁷

Callicott'un gözünde Pister'in verdiği yanıtın önemi büyüktür. Zira bu yanıt, kendisini araçsal değerlerinin ötesinde değerli bulan her insanı, özgürlük ve güvenlik içinde mutluluğu aramanın niçin *yalnızca insanların hakkı* olması

¹⁶ Tom Regan, “Does Environmental Ethics Rest on a Mistake?” *Monist*, 75, 2, La Salle, Illinois 1992, ss. 171-179.

¹⁷ Callicott, 1999, ss. 239-240, vurgu Callicott'undur.

gerektiğini sorgulamaya zorlar. Callicott'a göre, “[i]nsan olmak ve insan olmanın getirdiği saygınlık ... esas olarak özsel değere sahip olduğumuz iddiasına dayanır.”¹⁸ Callicott, Pister örneğinin bize, özsel değer varlığını gösteren “fenomenolojik bir kanıt” sunduğuna inanmaktadır. Ona göre, özsel değer varlığından şüphe etmek, bilincin varlığından şüphe etmekle eşdeğerdir. Çünkü “[h]er ikisini de içsel olarak ve reddedilemez biçimde tecrübe ederiz.”¹⁹

Ancak, Pister örneği ile ilgili olarak bir ayrıntının atlanmaması gerekir. Callicott üzerinde durmadan belirtmiş olsa da, Pister, korunması için mücadele ettiği bu balık türünün, deniz suyundan birkaç kat daha tuzlu olan sularda yaşadıklarını gözlemlemiştir. Pister, “bu balıkların sıra dışı böbreklerindeki sırların, böbrek hastalarının iyileştirilmesinde kullanılabileceğini” düşünür.²⁰ Ancak Callicott, “araçsal değeri olsun ya da olmasın, Pister’ın bu balıkların, özsel değeri olduğuna inandığını” söylemektedir.²¹ Callicott’a göre, bu balık türüne özgü sıra dışı böbrek mekanizmasının sırları ancak “*spekülatif* [bir] yarar” vaat etmektedir. Ama o, Pister’ı bu balık türünün korunması için mücadele etmeye sevk eden esas nedenin “*spekülatif yarar*” olmadığını düşünmektedir. Ona göre, Pister bu balıkları kurtarmak için kendini ahlaki olarak sorumlu görmüştür. Bu ahlaki sorumluluğun arkasındaki nedense, bu balıkların, ileride insanlar için sağlayabilecekleri araçsal yarardan bağımsız olarak, özsel değere sahip olmalarıdır.²²

Ancak, kendimizi Pister’ın yerine koymaya çalışabilir, şu soruyu bizzat kendimize yöneltebilir, Callicott’un deyişiyle biz de kendimizi “tecrübe edebiliriz”: “Eğer Pister’ın yerinde ben olsaydım, insanlar için, ‘*spekülatif yararları*’ dışında, görünürde somut bir yarar sağlamayan (zira Callicott’un belirttiği gibi, avlanmaya değmeyecek ve yenilmeyecek kadar küçükler) bir balık türünün korunması için mücadele etme kararı verme aşamasında olsaydım, aşağıdaki iki seçenektен hangisi beni onlar için mücadele etmeye daha çok sevk ederdi?”

1. Bu balıkların özsel değeri vardır.

2. Bu balık türüne özgü böbrek sisteminin araştırılması, gelecekte insanların böbrek hastalıklarının iyileştirilmesine yardımcı olabilir.

Birinci seçeneğin hiçbir güdüleme gücü olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Zira en azından Callicott açısından bu seçeneğin güdüleme gücü tartışılmazdır. Ama ikinci seçeneğin güdüleme gücünün yabana atılmayacak kadar

¹⁸ A.g.e., s. 240.

¹⁹ A.g.e., s. 240.

²⁰ A.g.e., s. 240.

²¹ A.g.e., s. 240, vurgu Callicott’undur.

²² A.g.e., s. 240, vurgular Callicott’undur.

fazla olduğuna da şüphe yoktur. İkinci seçeneğin birinci seçeneğe göre daha çok güdüleme gücü olduğunu düşünmenin, insan merkezci bir dünya görüşünün etkisinde kalınmasından kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla, insan merkezci bir motivasyonla hareket ediliyor olunması ve bu balıkların özsel değeri olduğu iddiasından çok onların insanlara sağlayacağı yararın peşinden gidilmesi, söz konusu balıkların *özsel değeri olmadığını kanıtlamaz*. Doğru. Ama peki, Pister'in, bu balık türünün *özsel değere sahip olduğuna inandığından* ötürü onların korunması için mücadele ettiği *varsayımı*, söz konusu balıkların *özsel değeri olduğunu kanıtlar mı?* Callicott'un, ya da bir başkasının, bir kavramı "içsel olarak ve reddedilemez biçimde tecrübe" ettiğini söylemesi, o kavramın evrensel bir kanıtı sayılabilir mi?

Callicott, Pister'in "ne önemi var?" sorusuna karşılık meslektaşlarına yönelttiği, kendi değerimizi sorgulamamıza yol açan "senin ne önemin var?" sorusunun yarattığı sarsıcı etkiden yola çıkarak, "fenomenolojik kanıtın" bizi, insan dışı varlıkların özsel değeri olduğuna inandırmaya yeteceğini düşünmektedir. Ama, "fenomenolojik kanıt", Callicott'a özsel değer varlığının ispatı olarak görünse de, o daha çok, biz insanları, kendi değerimizi sorgulamaya sevk eden hoş bir anekdot olarak görünmektedir.

II

Varlıkların öznel ya da nesnel olarak yüklenebilen, araçsal, dışsal, özsel vb. değerlere sahip olmaları bu varlıkların ahlaki olarak korunması gerektiği sonucunu doğurur mu? En azından Hume'un ünlü "olan/olmalı" meta-etik sorununu ortaya koymasından beridir biliyoruz ki dedüktif mantığın çerçevesi içinde böyle bir sonuca varamayız. Nitekim yalnız insanların değil insan dışı varlıkların da, bir değer verenden bağımsız, nesnel olarak özsel değere sahip olduğunu savunan O'Neill böyle bir zorunluluk doğmayacağını ikna edici biçimde göstermektedir. Ona göre, bir varlığın, bizim (değer verenin) yargılarımızdan bağımsız olarak, bize ya da başka bir varlığın çıkarlarına hizmet edip etmediğine bakmaksızın, nesnel olarak, kendi için ve kendinde iyi olduğunu ortaya koysak dahi, bu bize, o varlığın korunması ile ilgili ahlaki bir sorumluluk yüklemek için yeterli değildir.²³

Örnek vermek gerekirse, bir çiftçi domates güvesinin (*Tuta absoluta*) kendinde iyi olan özellikleri olduğunu kabul edebilir, bu türün varlığını sürdürebilmesi için ne gerektiğini de bilebilir. Ama bütün bunlar, onu, bu türün iyiliği

²³ O'Neill, 1992, ss. 131-32.

için davranmaya mecbur etmez. Dahası güvelerin yok olması için mücadele etti diye, onu ahlaki olarak suçlayamayız. Aynı durum kanser hücreleri, AIDS virüsü, diktatörler vb. için de düşünülebilir. Kısacası, O'Neill'in deyişiyle, bir X varlığının onu iyi yapan Y özelliğine sahip olması, tek başına o varlığın korunması gerektiği ahlaki yükümlülüğünü doğurmaz. Başka bir deyişle, "X; Y özelliğinden ötürü iyidir ya da değerlidir" önermesi "X korunmalıdır" sonucunu çıkarmamız için mantıksal olarak yeterli değildir.²⁴

Ancak bu, birçok etik çıkarsamanın karşı karşıya olduğu bir sorundur. Nitekim etik kuramcılara ya "olan/olmalı" engelini umursamadan çıkarımlar yapmayı sürdürürler ya da bu engeli aşmak umuduyla "köprü"ler inşa ederler.

Peki, "olan/olmalı" türündeki çıkarsamaların dedüktif olarak geçersiz olması ya da olduğunun gösterilmesi, onların normatif gücünü tamamen ortadan kaldırmı? Felsefe tarihi içinde ortaya konmuş pek çok etik argüman, görüş ya da kuram "olan/olmalı" sorunundan muzdariptir. Ama bu argüman, görüş ya da kuramların normatif gücü olmadığını söylemek haksız ve abartılı olacaktır. Zira yüzyıllardır çeşitli yaptırımların, pozitif yasaların oluşturulmasına, benimsenmesine ya da reddedilmesine, adalet duygusunun gelişmesine ve derinleşmesine katkı sağlayarak, insan davranışına, toplum dokusuna, doğrudan veya dolaylı olarak yön vermektedirler.

Callicott'un "fenomenolojik kanıtına" yeniden dönecek olursak, biyolog Pister, yaptıklarının arkadaşlarıncı küçümsenmesine, hukuksal mücadelenin zahmetine aldırmanın, insan için araçsal yararı şüpheli bir türün korunması için savaş vermiştir. Callicott, Pister'ı harekete geçirenin "bu varlıkların özsel değeri vardır" önermesi (P) olduğunu düşünmektedir. Olabilir. Peki, onu ya da bir başkasını, "bu varlıkların Y niteliği gelecekte insanlar için yararlı olabilir" önermesi (R) harekete geçiremez miydi? Callicott bu soruya bir yanıt vermemektedir. Yalnızca, Pister'ı harekete geçirenin P olduğunu söylemekle yetinmektedir. Ona göre R spekülattir. Ama R'nin normatif gücünü yadsıyan bir değerlendirmesi de yoktur.

Ayrıca, Pister'ın mücadelesine anlam veremeyen birçok meslektaşı ona "ne önemi var ki?" diye sorduklarında Pister'den "senin ne önemin var?" karşılığını alınca, söz konusu balıkların özsel değeri olduğunu, Callicott'un düşündüğü gibi, "işsel olarak ve reddedilemez biçimde" anlamışlar mıdır, bilmiyoruz. Bir de Pister'ın, meslektaşlarının sorusuna "senin ne önemin var?" sorusuyla karşılık vermeyip, "çünkü onların Y niteliği var" dediğini varsayalım. Bu

²⁴ A.g.e., ss. 128-132.

varsayımı gözönünde bulundurduğumuzda, ikinci önermenin (R'nin) normatif gücü daha belirgin biçimde açığa çıkar. Zira bu durumda, Pister meslektaşlarını utandırarak iletişimi kapatmamış, meslektaşlarının değer algılarına seslenmiş olurdu.

Varlıklara yüklediğimiz değerler, Pister örneğinde görüldüğü gibi biz insanları eyleme geçme konusunda güdüleyebilir. Ancak hangi tür değerın daha güdüleyici olduğu tartışmalıdır. Callicott, bu konuda, öznel özsel değerin araçsal değeriyle kıyaslanamayacak denli üstün olduğuna inansa da, değeri normatif gücü kişilerin biyopsikososyokültürel ve bilişsel gelişimlerinden bağımsız düşünülemez. Callicott veya başkaları, varlıkların araçsal değeri olup olmadığına bakmaksızın, salt özsel değeri olduğuna inandıkları için, o varlıkların korunması için mücadele edebilir. Pister'in meslektaşları gibi birçok başkaları da böyle bir çaba için, söz konusu varlığın kendileri ya da insanlık için bir değeri olup olmadığını sorgulayabilir. İkinci tutum birincisine göre daha insan-merkezci, ama gayri ahlaki değildir. Çevre etiğinin beklenti ve hedefleri göz önüne alındığında birini yüceltip diğeri dışlamak makul görünmemektedir.

Yukarıda “olan/olmalı” engelini aşmak için köprü kurulabileceğinden söz etmiştik. Nitekim John O'Neill, Aristotelesçi “iyi yaşam” anlayışından yararlanarak, özsel değerden, doğal varlıkların neden korunması gerektiği sonucuna varmamızı sağlayacak bir köprü kurmanın mümkün olabileceğini ileri sürmektedir.²⁵ O'Neill'in düşündüğü muhtemelen şöyle bir argüman olmalıdır:

1. X'in özsel değeri vardır.
2. İyi yaşam, Aristoteles'in belirttiği gibi, insanın peşinden gitmesi gereken ve başka hiçbir şeye araç olmayan yegâne kendinde amaçtır.
3. Özsel değeri olan bir varlığın korunması iyi yaşam idealine hizmet eder.
4. O halde X korunmalıdır.

Öncüllerin doğru olduğu gösterilirse argüman geçerli ve sağlamdır.

Benzer bir bakış toprak etiğinin kurucusu Leopold'un eserlerinde de vardır. Leopold'e göre, doğanın bütünlüğünü, istikrarını ve güzelliğini korumaya yönelik her şey iyidir, doğrudur.²⁶ Öte yandan Leopold eserlerinde, sık sık “iyi yaşam,” “topluluk refahı,” “insan refahı,” kavramlarına gönderme yapmakta,

²⁵ A.g.e., ss. 132-133.

²⁶ Aldo Leopold, *A Sand County Almanac: With Essays on Conservation from Round River*, New York 1966, s. 262; “The Ecological Conscience” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin 1991, s. 345.

doğanın niçin korunması gerektiğini bu kavramlarla ilişkilendirmektedir.²⁷ Ona göre doğa bizim kendimizi gerçekleştirmemizin aracıdır.²⁸ Dolayısıyla, doğanın korunması için mücadele etmenin gayesi, genel olarak insanların da mensubu olduğu bütün yaşam topluluğunun (“biotic community”), özel olarak da insanlığın refahını, mutluluğunu sağlamaktır. Demek ki, Leopold doğanın ve doğal varlıkların korunmasının aslında iyi yaşam idealine hizmet ettiğini düşünmektedir. Zira bütünlüğünü, sağlığını ve güzelliğini yitirmiş bir doğada iyi yaşam hedefini gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. Ona göre,

Doğanın istikrarlı (sağlıklı) olması insan refahı için yaşamsal önemdedir. O halde dikkatli ve basiretli olduğunda korunması mümkün doğa mekanizmasının herhangi bir parçasını yok etmek bilisizliktir. Bu parçaların doğanın istikrarına katkı sağladığı daha sonra ortaya çıkarılabilir.²⁹

Leopold varlıkların özsel değerinden söz etmemektedir. O halde argümanı şöyle olabilir:

1. Doğanın bütünlüğünü, istikrarını (sağlığını) ve güzelliğini korumaya yönelik her şey iyidir, doğrudur.

2. X’in korunması doğanın, bütünlüğünün, sağlığının ve güzelliğinin korunmasına yardım eder.

3. O halde, X’in korunması iyidir, doğrudur.

4. İyi yaşam, Aristoteles’in belirttiği gibi, insanın peşinden gitmesi gereken ve başka hiçbir şeye araç olmayan yegâne kendinde amaçtır.

5. İyi olanın korunması iyi yaşam idealine hizmet eder.

6. O halde X korunmalıdır.

Bu argüman da geçerli ve sağlam görünmektedir.

Her iki argümanın vardığı sonuç aynıdır. Hangisi daha ikna edici, ya da hangisinin normatif gücü daha yüksektir? Bu yukarıda da belirtildiği gibi argümanların muhataplarının biyopsikososyokültürel ve bilişsel gelişimleriyle

²⁷ Leopold, 1966, s. 163; “The Conservation Ethic,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin 1991, s. 188; “The State of the Profession,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin 1991, ss. 276-280; “The Role of Wildlife in a Liberal Education,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin 1991, s. 301; “Conservation: In Whole or In Part?” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin 1991, s. 317; “Planning for Wildlife,” *For the Health of the Land*, Editörler: J.B. Callicott & E.T. Freyfogle, Washington 1999, s. 194.

²⁸ Aldo Leopold, “The Conservation Ethic,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin 1991, s. 191.

²⁹ Leopold, 1999, s. 194.

yakından ilgilidir. Öte yandan çevre etiğinin hedefleri açısından her iki argümanın birlikte kullanılmasının herhangi bir sakıncası da yoktur. Dolayısıyla çevre etiğinin temellendirilmesi açısından özsel değer olmazsa olmaz bir kavram olmayabilir.

SONUÇ

1. Callicott'un özsel değer kavramı ile ilgili ortaya koyduğu görüşler bize, doğal varlıklarda özsel değer ne olabileceğine ilişkin bir fikir vermekle birlikte, bu görüşlerin önemli sorunları vardır. Dolayısıyla, Callicott'un özsel değere dayalı yeni ve özerk bir toprak etiği kurma fikri de ancak dayanılan özsel değer kavramının sağlam bir şekilde temellendirilmesinden sonra anlam kazanabilecektir.

2. John O'Neill'in belirttiği gibi, doğal varlıkların özsel değeri olduğu gösterilebilse bile, dedüktif mantığın sınırları içinde, bu tek başına, biz insanların doğal varlıkların korunması yönünde bir ahlaki sorumluluğu olduğunu göstermek için yeterli değildir. O'Neill, özsel değerle doğal varlıkların korunması sonucu arasındaki mantıksal boşluğu, Aristoteles'in "iyi yaşam" hedefi ile doldurmayı önermektedir.

3. O'Neill'dan on yıllar önce toprak etiğinin kurucusu Leopold de doğal varlıkların korunması gerekliliğini Aristoteles'in "iyi yaşam" hedefi ile ilişkilendirmiştir. Ama yukarıda gördüğümüz gibi, O'Neill'dan farklı olarak Leopold özsel değere başvurmamaktadır.

4. Doğal varlıklara karşı ahlaki yükümlülüklerimizle ilgili farklı argüman, görüş ya da kuramlar ileri sürülmektedir. Bu argüman, görüş ya da kuramların normatif gücü seslendiği kişilerin biyopsikososyokültürel ve bilişsel durumlarından bağımsız düşünülemez. Bu nedenle, çevre etikçilerinin ve felsefecilerinin görüşlerini ileri sürerken olası muhataplarının durumlarındaki çeşitlilikleri de dikkate alıp, farklı değer ve hedefleri gözetmeleri, çevre etiğinin normatif gücüne, doğaya ve doğal varlıklara karşı duyarlılığın artmasına katkı sağlayabilir.

Özet

J. Baird Callicott, çevre etiğinin özerk bir disiplin olabilmesi için, insan dışı varlıklara özsel değer yüklenilmesinin zorunlu olduğuna inanmaktadır. Yazının ilk bölümünde Callicott'un insan dışı varlıkların özsel değeri hakkında ileri sürdüğü görüşler irdelenmektedir. Çevre etiği açısından bir başka önemli konu da onun normatif gücüdür. İkinci bölümde doğal varlıklara değer yükle-

menin ve Aristotelesçi “iyi yaşam” kavramının çevre etiğinin normatif gücüne olası etkileri tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler; Çevre etiği, özsel değer, araçsal değer, normatif güç, iyi yaşam, Aristoteles, Leopold, Callicott, O’Neill.

Abstract

Value, Norm, and Environmental Ethics

J. Baird Callicott believes that we have to attribute intrinsic value to non-human entities in order to have environmental ethics as an autonomous discipline. Callicott’s views about the intrinsic value of non-human entities are scrutinized in the first part of the paper. Normative power of environmental ethics is another significant subject matter. In the second part, possible effects of the value attribution to natural entities and Aristotelean “good life” on the normative power of environmental ethics are discussed.

Key Words; *Environmental ethics, intrinsic value, instrumental value, normative power, good life, Aristotle, Leopold, Callicott, O’Neill.*

KAYNAKÇA

- Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Çeviren: C.J. Rowe, Oxford: Oxford University Press 2002.
- Monroe C. Beardsley, “Intrinsic Value,” *Philosophy and Phenomenological Research*, 26, 1, Rhode Island 1965, ss. 1-17.
- J. Baird Callicott, “Intrinsic Value, Quantum Theory, and Environmental Ethics,” *In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy*, Albany, New York: State University of New York Press 1989, ss. 157-174.
- “Rolston on Intrinsic Value: A Deconstruction,” *Beyond the Land Ethic: More Essays in Environmental Philosophy*, Albany, New York: State University of New York Press 1999, ss. 221-237.
- “Intrinsic Value in Nature: A Metaethical Analysis,” *Beyond the Land Ethic: More Essays in Environmental Philosophy*, Albany, New York: State University of New York Press 1999, ss. 239-261.
- Aldo Leopold, *A Sand County Almanac: With Essays on Conservation from Round River*, New York: Ballantine Books 1966.

- “Some Fundamentals of Conservation in the Southwest,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 1991, ss. 86-97.
- “The Conservation Ethic,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 1991, ss. 181-192.
- “The State of the Profession,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 1991, ss. 276-280.
- “The Role of Wildlife in a Liberal Education,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 1991, ss. 301-305.
- “Conservation: In Whole or In Part?” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 1991, ss. 310-319.
- “The Ecological Conscience,” *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*, Editörler: S. L. Flader & J. B. Callicott, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 1991, ss. 338-346.
- “Planning for Wildlife,” *For the Health of the Land*, Editörler: J.B. Callicott & E.T. Freyfogle, Washington: Island Press 1999, ss. 193-198.
- John O’Neill, “The Varieties of Intrinsic Value,” *Monist*, 75, 2, La Salle, Illinois 1992, ss. 119-137
- Tom Regan, “Does Environmental Ethics Rest on a Mistake?” *Monist*, 75, 2, La Salle, Illinois 1992, ss. 161-182.